

Література

1. Большая советская энциклопедия / [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/153218>
 2. *Туган-Барановский М.И.* Избранное: Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. — М.: Наука — РОССПЭН, 1997. — 576 с.
 3. Словарь иностранных слов. Под ред. И.В. Лехина и проф. Ф.Н. Петрова. 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1954. — 853 с.
 4. Большой энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 1456 с.
 5. Экономический словарь / [Электронный ресурс]. — Режим доступа http://vseslova.com.ua/word/Экономические_кризисы-124634
 6. Менеджмент для магистров : учеб. пособие / под. ред. А. А Епифанова, С. Н. Козьменко. — Сумы: Университетская книга, 2003. — 762 с.
 7. *Зуб, А.Т.* Антикризисное управление : учеб. пособие для студентов вузов / А.Т. Зуб. — М.: Аспект Пресс, 2009. — 319 с.
 8. Rosenthal and B. Pijnenburg (eds). Crisis Management and Decision Making: Simulation oriented scenarios. — Dordrechf: Kluwer, 1991. — P. 1–6.
 9. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии. Пер. И.И. Скворцова-Степанова Т.2. Кн. 2. Процесс обращения капитала. Под ред. Ф.Энгельса. — М., Политиздат, 1978. — 648 с.
 10. *Яковец Ю.В.* Прогнозирование циклов и кризисов/ Ю.В. Яковец // [Электронный ресурс]. — Режим доступа. — <http://www.sorokinfond.ru/index.php?id=177>
 11. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н. Д.Кондратьев. — М.: Экономика, 2002. — 767 с.
- Стаття надійшла до редакції 3 січня 2013 р.

УДК 336.71 І.

Б. Охрименко,

старший викладач кафедри банківської справи
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМНОЇ КРЕДИТНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто сутність, причини виникнення та стан проблемної кредитної заборгованості банків України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кредитний портфель, проблемні кредити, резерви по кредитних операціях, кредитний ризик банку.

АННОТАЦИЯ. Рассматриваются сущность, причины возникновения и состояние проблемной кредитной задолженности банков Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: кредитный портфель, проблемные кредиты, резервы по кредитным операциям, кредитный риск банка.

ABSTRACT. The credit portfolio quality of Ukrainian banking establishments is analyzed. The basic causes of problem indebtedness occurrence in Ukrainian banks are revealed.

KEY WORDS: credit portfolio, problem credits, credit operations reserves, credit risk of the bank.

В умовах глобалізації економічного простору, одним з стратегічних завдань кожного банку є створення механізму, який би забезпечував банкам імунітет до глобальних економічних викликів і стабільність взагалі. Нинішня ситуація на фінансовому ринку перешкоджає відновленню стабільності банків з причини наявності у більшості вагомого проблемного портфелю. Значні обсяги проблемних кредитів зумовили величезні збитки банків, погіршили їх фінансовий стан, негативно вплинули на фінансову стійкість.

Серед вітчизняних дослідників, що працюють над питаннями якості кредитного портфеля, проблемних кредитів, необхідно відзначити О.Д. Василика, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, В.Д. Лагутіна, І. Лютого, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, М.І. Савлука, А.А. Чухна та інших. Але сучасні економічні умови вимагають ще детальнішого вивчення проблеми, пошуку нових підходів і подальшої систематизації знань у цьому напрямку.

Метою даного дослідження є аналіз стану, визначення причин виникнення та доведення необхідності вдосконалення роботи по управлінню проблемними кредитами банків в Україні.

Світова економічна криза істотно вплинула на українські банки. Період активного розширення діяльності та нарощування обсягів кредитних портфелів змінився практично зупинкою кредитування, викликаної дефіцитом банківської ліквідності і погіршенням фінансового стану позичальників, почався стрімкий ріст проблемної заборгованості.

У класичному розумінні проблемними кредитами вважаються такі, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, за яких банк матиме сумнів щодо повернення позики [1]. Однак сутність проблемних кредитів можна розглядати ширше. Проблемним може бути певний вид кредиту, що є характерною

ознакою певного часу, стадії економічного циклу. Під час кризи 2008 року в Україні проблемними вважалися всі споживчі кредити. В цей період зростав ризик їх неповернення через різке падіння доходів населення, та попередню занадто ліберальну кредитну політику банків у цьому сегменті. Прагнення банків отримати високі прибутки від своїх операцій протягом короткого проміжку часу та швидко завоювати значну частину ринку кредитування фізичних осіб підштовхнуло їх на необгрунтоване підвищення кредитного ризику. Вагомим стимулом для нарощування кредитування багатьма банками стали дешеві запозичення на зовнішніх ринках, доступ до яких із настанням кризи практично закrywся. Проблема повернення кредитів, що в часі збіглась з девальвацією гривні, поставила ряд банків на межу дефолту [2]. За короткий час через недосконале управління ризиками в банках України значно погіршилась якість сукупного кредитного портфелю, що призвело до значних збитків окремих банків і системи в цілому [3]. За період 2006—2010 рр. обсяг наданих кредитів збільшився у три рази, а прострочена заборгованість за кредитами в абсолютному виразі збільшилась у 19, а у відносному — у 7 разів (табл. 1). У до кризовий період 2006—2008 рр. прострочена заборгованість знаходилась у межах 2 %, у 2009 р. вона склала 9,4 %, а у 2010 р. — 11,2 %.

Таблиця 1

**ДИНАМІКА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ, ПРОСТРОЧЕНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ, РЕЗЕРВІВ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ АКТИВІВ БАНКІВ УКРАЇНИ
ЗА 2006–2010 рр. [4]**

Показники	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Кредити надані, млрд грн	269	485	792	747	755
Прострочена заборгованість за кредитами млрд грн	4,4	6,4	18	69,9	84,8
Прострочена заборгованість (у % до наданих кредитів)	1,6	1,3	2,2	9,4	11,2
Резерви під активні операції банків, млрд грн	13,2	20,1	48,4	122,4	148,8
Рентабельність ативів, %	1,61	1,5	1,03	-4,4	-1,45

Доходи від кредитування є суттєвою частиною прибуткової складової банківського бюджету, збільшення числа кредитів, які не приносять доходу, призвело до того, що діяльність великої кількості українських банків протягом останніх років була збитковою. Сукупний збиток системи у 2009 р. склав 38 450 млрд грн, у 2010 р. — 13 027 млрд грн та у 2011 році — 7708 млрд грн [4].

Така ситуація в банківському секторі не була випадковою, про що свідчать дані про динаміку виданих кредитів до ВВП, наведені в табл. 2. Останні роки частка кредитів у ВВП коливається в межах 60—70 %, у пікові 2008—2009 рр. вона сягала майже 84 % від ВВП. При цьому темпи зростання кредитів у 2006—2008 рр. значно переважали темп приросту ВВП. Ступінь насиченості української економіки була й залишається значною, на рівні 60 %. Загрозованою ситуація є саме через погіршення якості кредитних портфелів банків і зростання частки проблемних кредитів.

Таблиця 2

ДИНАМІКА ОБСЯГУ ВИДАНИХ КРЕДИТІВ ДО ВВП [4]

Показник	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Кредити надані, млн грн	269 294	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320
Темп приросту, %	—	80,24	63,23	-5,67	1,03	9,31
у % до ВВП	49,49	67,34	83,57	81,83	69,74	62,81
ВВП, млн грн	544 153	720731	948056	913345	1082569	1314000
Зміна реального ВВП (у % до попереднього року)	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,1	5,2

Більшу питому вагу у структурі кредитів банків залишають складати кредити юридичним особам. На 01.01.2012 їх частка становила 70,39 %, протягом 2006—2011 років вони мали тенденцію до зростання і збільшились на 556 026 млн грн або на 206,5 % (рис. 1).

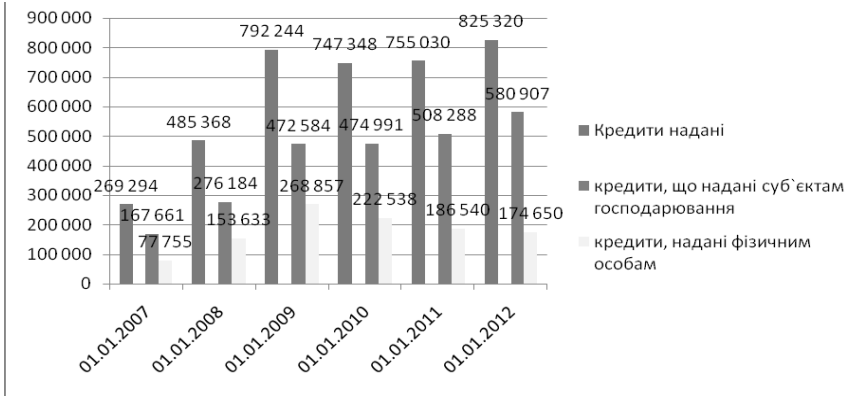

Рис. 1. Динаміка та структура кредитного портфелю банків, млн грн [4]

Проте протягом 2006—2008 рр., спостерігалася тенденція зростання кредитів фізичним особам, обсяг яких зріс на 191 102 млн грн або на 246 %, що свідчить про активне кредитування фізичних осіб українськими банками в докризовий період. Станом на 01.12.2008 припадало 34 %. Але вже з 2008 року спостерігається тенденція до згорання кредитування фізичних осіб. У 2011 році його обсяг майже повернувся на рівень докризового 2007 року (174 650 млн грн проти 153 633 млн грн у 2007 році). Ситуація супроводжувалась виходом окремих банків з роздрібного сегменту та переорієнтацію на кредитування суб'єктів господарювання.

Вагомим чинником нарощення проблемних кредитів банків є значна частка у структурі портфелів валютних кредитів домашнім господарствам. У 2008 р. вони становили 69 %. При цьому, частка доларових кредитів у структурі споживчих кредитів становила 61 %, а у структурі кредитів на придбання, реконструкцію та будівництво нерухомості — 86 %. У 2012 році ці показники становлять 42 % і 79 % [4]. Іншим чинником погіршення якості кредитного портфелю банків є його значна концентрація. У 2011 р. споживчі кредит становили 63 %, а кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості мали тенденцію до зростання і в 2011 р. становили 35 %. Більшість з них має строк погашення понад 5 років, що при «коротких пасивах» спричинило кризу ліквідності банківської системи у 2009—2010 рр.

Важливою є інформація про темпи росту кредитного портфелю і проблемних кредитів (табл. 3).

Таблиця 3

**ДИНАМІКА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ
І ПРОСТРОЧЕНИХ КРЕДИТІВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ [4]**

Показник	Роки					
	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Кредити надані, млн грн	269294	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320
Темп росту, %	—	180	163	94	101	109
Простроче- на заборгованість за кредитами, млн грн	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292
Питома вага, %	1,65	1,31	2,27	9,36	11,24	9,61
Темп росту, %	—	142,66	283,39	388,20	121,33	93,45
Відхилення темпів збільшення (зменшення) кред. портфеля порівняно з темпами зростання прострочених кредитів (п.п.)	—	37,58	-120,16	-293,87	-20,30	15,86
Відношення недіючих кредитів (мінус резерви) до капіталу*	352,44	364,26	9,16	31,97	29,17	26,49
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	59,76	48,12	3,88	13,70	15,27	15,30

*До кінця 2007 року до недіючих кредитів включалися кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні. З 2008 року до недіючих кредитів включаються кредити сумнівні та безнадійні.

У 2008 р., темпи росту проблемних кредитів становив 283,39 %, а у 2009 році — 388,20 % У цей же період в обсязі виданих кредитів спостерігається зворотня тенденція. Тобто, при зниженні обсягів кредитування на 6 %, обсяг проблемних кредитів зріс на 188,2 %. Фактично у 2008—2009 рр. проблемні кредити зростали на 120,16 % і 293,87 %, тобто швидше за обсяги кредитування, що є свідченням того, що більшість з цих прострочених кредитів — це були раніше видані кредити за якими позичальники не мали змоги розрахуватися.

Більші розміри проблемних кредитів банків України фіксують міжнародні агенції. За даними рейтингового агентства Fitch Ratings, проблемні активи банків України у 2010 р. становили 34 %,

а за даними компанії DB Research — 45 % [5]. Така різниця в оцінках зумовлена тим, що за методикою НБУ «прострочкою» вважається несплата процентів і невнесеної вчасно частини кредиту, а за міжнародними стандартами — усе тіло кредиту, за яким почалися неплатежі. Через зростання проблемних кредитів банки України відповідно постійно збільшували резерви під кредитні операції (табл. 4).

Таблиця 4

ДИНАМІКА РЕЗЕРВІВ ПІД КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ, млн грн [4]

Показник	Роки					
	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Загальні активи (не скориг. на резерви під активні опер.)	353 086	619004	973 332	1 001626	1 090248	1 211540
Резерви під активні операції банків	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907
У % до загальних активів	3,76	3,26	4,97	12,22	13,65	13,03
% виконання формування резерву, з них:	100.1	100.04	100.1	100.05	100.01	100.00
Резерв на відшкодування втрат за кред. операціями	12 246	18 477	44 502	99 238	112 965	118 941
У % до активів	3,47	2,98	4,57	9,91	10,36	9,82
У % до резервів під активні операції	92,15	91,52	91,93	81,05	75,90	75,32

Частка резервів під активні операції комерційних банків у загальних активах протягом 2006–2011 рр. зросла з 3,76 % до 13,03 % у 2011 р., а частка резервів під кредитні операції також зростала з 3,47 % до 9,82 %, що пояснюється меншими темпами зростання активів порівняно з темпами приросту резервів. На 01.01.2012 р., банки заморозили у резервах 118 941 млн грн [4]. Співвідношення обсягів зростання резервів і прострочених кредитів представлено на рис. 2.

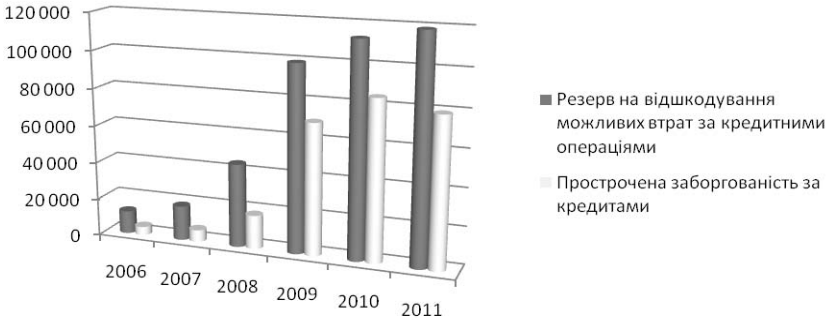

Рис. 2. Співвідношення обсягів зростання резервів та прострочених кредитів, млн грн [4]

Результати аналізу свідчать про гостроту проблеми недостатнього рівня ефективності менеджменту кредитного портфеля і проблемної заборгованості в банках України. Проблемні кредити для банків мають негативні наслідки: погіршують якість кредитного портфелю і активів банку; створюють дисбаланс між залученими коштами та наданими кредитами; чинять тиск на показники діяльності банків; ускладнюють управління фінансовими потоками; знижують ефективність банківської діяльності; скорочують можливості кредитування клієнтів; підривають довіру вкладників та інвесторів до банківської системи.

Причиною вказаних проблем часто є просте невиконання принципів і правил банківської діяльності: балансування строків активів і пасивів, достатньої диверсифікації кредитного портфеля, оцінки ризиків та кредитоспроможності позичальників. Проблемні кредити здебільшого не виникають раптово, і завданням працівника кредитного відділу є своєчасне виявлення сигналів їх появи. Нарощення ж проблемних кредитів відбувається через відсутність дієвого управління ними.

Виявлені недоліки в роботі вітчизняних банків, доводять необхідність вдосконалення менеджменту проблемної заборгованості. Для цього необхідно застосовувати ефективні методи управління. Найпоширенішими є: реструктуризація проблемної заборгованості; продаж портфеля проблемних кредитів третім особам (колекторам); створення «санаційного банку». Одним із новітніх методів є сек'юритизація активів банку, що передбачає викорис-

тання похідних фінансових інструментів, застосування яких дає змогу відокремити кредитний ризик від активу для подальшої передачі ризику третій стороні [6].

Характеристика і оцінка ефективності методів управління проблемними кредитами є предметом окремого, більш широкого дослідження. В рамках даного дослідження слід відмітити, що всі вони спрямовані на роботу з уже існуючою проблемною заборгованістю. Проте, проблемні кредити не менш доцільно попереджати. Для цього необхідно створити ефективний механізм попередження їх виникнення. Результат багато в чому залежить від якості персоналу та інформації про позичальників. Актуальним є створення ситуаційних центрів управління проблемними кредитами на основі використання інновацій, що забезпечити системність прогнозування небажаних наслідків рішень, об'єктивну оцінку ризику, врегулювання проблемної заборгованості [7].

Одним з основоположних питань оздоровлення банківської системи України є ефективна робота з проблемними кредитами банків. Важливість побудови ефективної системи управління проблемними кредитами пояснюється наступними чинниками: значна частка і нарощення проблемних кредитів у структурі кредитних портфелів; відволікання ресурсів банку через формування більших обсягів резервів; недоотримання доходів і зниження ефективності діяльності; погіршення ліквідності банків через порушення у строковій структурі активів та пасивів. Проблемні кредити ведуть до зменшення обсягу регулятивного капіталу, порушення банками нормативів НБУ, збитків. Але слід розуміти, що проблемні кредити — це ще не збитки, а правильний підхід до менеджменту дозволить мінімізувати втрати для банків і позичальників. Правильним підходом є професійна робота персоналу, створення стимулів позичальникам для погашення боргів, робота з клієнтами на партнерських засадах, застосування ефективних методів управління проблемними кредитами.

Повністю ж уникнути втрат за проблемними кредитами неможливо, їх значення треба розглядати як вартість ведення банківського бізнесу, а основним має залишатися питання допустимого рівня проблемних кредитів. Актуальність даного питання спонукає до проведення ґрунтовних досліджень у сфері пошуку методів та розробки схем роботи із проблемними кредитами комерційних банків.

Бібліографічний список

1. Банківські операції: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За аг. ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2008. — 608 с.
2. *Лютий І.* Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. — 2011. — № 1. — С. 10—16.
3. НБУ: Українські банки в 2011 році списали 21 млрд грн безнадійної заборгованості: за матеріалами «Українські новини» 15.11.2011 [Електронний ресурс]. — Газета «Дзеркало тижня» — <http://news.dt.ua>
4. Національний Банк України. Офіційний Сайт: <http://bank.gov.ua>.
5. *Слобода Л.* Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник НБУ. — 2011. — № 4. — С. 46—51.
6. *Дробницька О.* Багатовекторність використання сек`юритизації активів банківськими установами // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2011 р.
7. *Кльоба В.Л.* Напрями удосконалення діяльності ситуаційного центру управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями банку // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.11. — С. 169—176.

Стаття надійшла до редакції 28 грудня 2012 р.

УДК 336.2

Т. В. Пасєнтко, к.е.н, доц.,
докторант кафедри фінансів
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Київського економічного інституту менеджменту

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ

АНОТАЦІЯ. Визначено особливості виникнення трансакційних витрат у процесі фіскального регулювання фінансових потоків. Розраховано абсолютні та відносні показники трансакційних витрат. Показано зв'язок між індексом економічної свободи та трансакційними витратами

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інституціоналізація, трансакційні витрати, фіскальне регулювання, фінансові потоки